

М. І. Рішкоаспірант
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

ШЛЯХИ ЯКІСНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена актуальним питанням якісного та ефективного забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу. Проаналізовано позитивні практики якісного та ефективного забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу в Україні.

Ключові слова: забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу, онлайн-консультування, правопросвітницька робота, довідково-інформаційна on-line платформа типових правових консультацій системи безоплатної правової допомоги «WikiLegalAid».

Постановка проблеми. Незважаючи на дослідження вітчизняних науковців, питання якісного та ефективного забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу в Україні є малодослідженим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу в Україні відображені в працях відповідних науковців та дослідників. До найбільш вагомих та актуальних слід віднести роботи таких вітчизняних науковців, як: А. Атамасов, Є. Бова, А. Богма, С. Гончаренко, Д. Сірош, А. Бежевець, А. Іванцова, П. Корнієнко, О. Лисенко, М. Стаматіна, С. Оверчук, О. Хорошенко, С. Шаталюк та ін.

Теоретичну основу нашого дослідження становлять наукові праці з питань загальної теорії прав людини. Зокрема, це дослідження вітчизняних конституціоналістів та теоретиків права (С. Добрянський, В. Котюк, П. Рабінович, О. Скакун, Є. Білозьоров, В. Бабкін, Н. Пархоменко, К. Волинка, Н. Оніщенко, Ю. Шемшученко, В. Панов, В. Тихий, Ю. Тодика тощо), праці західних дослідників (Р. Кассен, Г. Стоун, М. Шоу, Р. Фолк, Ж. Пікте, А. Робертсон, Дж. Донеллі, А. Гевірт та ін.).

Мета статті – на основі аналізу системи надання безоплатної правової допомоги в Україні виявити шляхи якісного

та ефективного забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток системи забезпечення якісної та ефективною безоплатної правової допомоги в Україні – пріоритетний напрям роботи, який закріплено в програмі дій Кабінету Міністрів України.

Прийняття закону України «Про безоплатну правову допомогу» стало важливим кроком у забезпеченні реалізації закріпленого статтею 59 Конституції України права кожного на правову допомогу, Концепції формування системи безоплатної правової допомоги в Україні, схваленої Указом Президента України від 9 червня 2006 р., а також міжнародних нормативно-правових актів з питань захисту прав людини.

Так, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про статус біженців, Конвенція про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах та інші міжнародні акти передбачають обов'язок держави забезпечити безоплатну та ефективну правову допомогу особам, які її потребують, і встановити мінімальні вимоги до надання такої допомоги.

Система забезпечення якісної та ефективною безоплатної правової допомоги в Україні має позитивні досягнення: роз-

вивається, прагнучи якнайкраще відповідати сучасним викликам. Зокрема, від прозорості, підзвітності та моніторингу системи безоплатної правової допомоги, передусім перед громадянами України, залежить ефективне та якісне забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу в Україні.

Прозорість системи безоплатної правової допомоги в регіональних, місцевих центрах з надання безоплатної вторинної правової допомоги залежить від проведених Координаційним центром з надання правової допомоги внутрішніх аудитів. Так, в.о. директора Координаційного центру з надання правової допомоги О. Бонюк зазначив, що «в 2017 р. Координаційний центр із надання правової допомоги провів 7 внутрішніх аудитів центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, результати яких оприлюднені на офіційному сайті даного центру» [4].

Також щороку за результатами роботи системи безоплатної правової допомоги Координаційний центр із надання правової допомоги, регіональні та місцеві центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги готують і розміщують на офіційних веб-сайтах звіти про свою діяльність.

Ще одним важливим аспектом, який сприяє посиленню прозорості та підзвітності системи безоплатної правової допомоги, є запровадження функції з проведення регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги моніторингу діяльності місцевих центрів на регіональному рівні.

Прикладом ефективної, оперативної форми надання безоплатної правової допомоги в Україні може слугувати онлайн-консультування. Його особливість полягає в тому, що це живе спілкування з юристом на порталі «Правовий простір», унікальна можливість швидко отримати безоплатну правову консультацію, не відходячи від комп'ютера.

Система безоплатної правової допомоги в Україні розширює технічні можливості для того, щоб зробити свою діяльність більш чутливою до потреб суспільства. Наприклад, 3 жовтня 2015 р. в Чернівцях було відкрито Всеукраїнський контак-

тний центр системи безоплатної правової допомоги. Завдяки утворенню такого контактного центру громадяни отримали додатковий механізм для оперативного вирішення своїх проблемних питань.

За словами очільника Мін'юсту України П. Петренка, кожен, хто зателефонує до контактному центру за цілодобовою гарячою лінією 0800 213 103, зможе отримати консультацію з будь-якого правового питання. «Тут можна уточнити, хто має право на безоплатну правову допомогу чи допомогу від інших партнерських організацій; допоможуть дізнатися адресу та телефон найближчого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги...», – повідомив Міністр юстиції України П. Петренко [5].

Дуже важливою є також правопросвітницька робота, поширення інформації серед людей про систему безоплатної правової допомоги. У даному напрямку фахівці Координаційного центру з надання правової допомоги, регіональних та місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги систематично працюють над розробкою та поширенням інформаційних матеріалів. Це, зокрема: інфографіка «Як отримати безоплатну правову допомогу»; плакати з інформацією про надання безоплатної правової допомоги та номером телефонної «гарячої лінії» безоплатної правової допомоги; у тому числі інформаційні матеріали на різну правову тематику, а саме: буклети «Бюро правової допомоги: Ваш юридичний провідник», «Безоплатна правова допомога в Україні», «Що таке безоплатна вторинна правова допомога, та як її отримати»; презентації «Система навчання та управління знаннями в системі безоплатної правової допомоги», «Право на безоплатну правову допомогу в контексті захисту прав людини», «Система безоплатної правової допомоги як один із механізмів реалізації права на справедливий суд»; посібники «Права внутрішньо переміщених осіб та правова допомога в їх реалізації», «АТО: захист прав і законних інтересів військовослужбовців та членів їхніх сімей»; збірки «ПРОти НАСильства» та ін.

У рамках реалізації Програми безоплатної правової допомоги населенню м. Чоп

на 2017–2018 рр., затверджені Чопською міською радою, за особистої участі працівників Ужгородського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги було розроблено інформаційний буклет про безоплатну правову допомогу.

Варто відмітити й те, що в Україні для якісного забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу у 2016 р. було створено довідково-інформаційну on-line платформу типових правових консультацій системи безоплатної правової допомоги «WikiLegalAid». Ця довідково-інформаційна платформа правових консультацій унікальна тим, що призначена для внутрішнього користування працівниками системи надання безоплатної правової допомоги, обміну досвідом та формування кращих практик консультування, відповідно до наказу Координаційного центру з надання правової допомоги «Питання розвитку довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid».

Налагоджена співпраця команди системи безоплатної правової допомоги з органами державної влади, місцевого самоврядування, територіальними громадами, громадськими, міжнародними організаціями, благодійними фондами, волонтерами тощо також сприяє консолідації сторін, ефективному вирішенню важливих питань у сфері надання безоплатної правової допомоги.

Важливо вивчати також сприйняття, уявлення та розуміння прав людини, в тому числі права людини на безоплатну правову допомогу в Україні за допомогою комплексних національних досліджень, які є дороговказом для правозахисників, державних органів та міжнародної спільноти в розбудові стратегій своєї роботи.

Для прикладу, з 22 жовтня по 6 листопада 2016 р. Центром інформації про права людини та Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та у співпраці з Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було проведено комплексне дослідження у сфері прав людини. Його предметом стали: сприйняття цінностей, на яких базуються права людини; сприйняття най-

більш актуальних проблем у сфері прав людини; використання механізмів захисту прав людини; виявлення ефективних каналів інформування про права людини; визначення механізмів освіти з прав людини.

Методи збору даного дослідження включали загальнонаціональне репрезентативне опитування дорослого населення України (2002 респонденти), а також експертні кількісні опитування шести груп: державних службовців (104 респонденти), суддів (180 респондентів), поліцейських (206 респондентів), учителів (112 респондентів), журналістів (100 респондентів) та правозахисників (103 респонденти). Опитування проводилось у всіх областях України, м. Києві та контрольованих районах Донецької і Луганської областей.

Результати дослідження в цілому продемонстрували не дуже високий рівень обізнаності громадян щодо безоплатної правової допомоги, адже лише 12% відзначили, що знають про безоплатну правову допомогу, а також про те, де її можна отримати. Натомість 34% щось про це чули, але не знають, як і де отримати безоплатну правову допомогу, тобто фактично не зможуть з власної ініціативи скористатися цим механізмом у разі необхідності.

Щодо уявлення українців про ефективні способи відстоювання прав людини, то найефективнішим способом захисту, на думку опитаних респондентів, є звернення до засобів масової інформації (таку думку поділяють близько 28% з усіх опитаних), до Європейського суду з прав людини (близько 19% опитаних), використання родичів та знайомих (близько 16% опитаних), звернення до суду (близько 16%) і звернення до поліції (близько 14%). Також близько 19% опитаних вважають, що жодних ефективних засобів захисту прав людини в нас не існує, і ще майже 15% не змогли дати відповідь на це запитання.

«Ці дані важливі для системи. Питання обізнаності громадян щодо наших послуг та якості таких послуг є важливими пріоритетами нашої роботи та планування відповідних заходів. Тож, ми обов'язково братимемо до уваги й результати цього дослідження», – сказав в.о. директора Координаційного центру з надання правової

допомоги О. Бонюк під час обговорення результатів дослідження на міжнародній конференції «Права людини в Україні: точка відліку» [6].

Із цього випливає, що дане дослідження допоможе більш ефективно будувати стратегії і тактики проведення правопросвітницьких кампаній про безоплатну правову допомогу, розвивати формальну і неформальну освіту у сфері прав людини на безоплатну правову допомогу, формувати підходи, пріоритети донорської діяльності у сфері прав людини на безоплатну правову допомогу, спираючись на конкретні дані проведеного дослідження.

Крім того, якість надання безоплатної правової допомоги громадянам залежить і від систематичного підвищення кваліфікації (участь у семінарах, тренінгах, дистанційних навчаннях тощо) працівників, адвокатів системи безоплатної правової допомоги.

Прикладом може слугувати особиста участь інтеграторів Ужгородського, Мукачівського, Хустського місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та працівників бюро правової допомоги в тренінгу-навчанні «Про стратегічне планування комунікації та зміну комунікаційних векторів системи безоплатної правової допомоги» (26 червня 2018 р. м. Ужгород), організованому Регіональним центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Закарпатській області [8]. Підвищення кваліфікації у сфері надання безоплатної правової допомоги відбулося і за особистої участі працівників Ужгородського місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги в онлайн-курсі «Prometheus» «Конфлікт інтересів: треба знати!» (грудень 2017 р.).

18 квітня 2017 р. в системі безоплатної правової допомоги в Україні було запроваджено дистанційний навчальний курс «Робота з клієнтом», який розроблено на основі практики надання безоплатної правової допомоги та реальних потреб у навчанні, досліджених у результаті опитування фахівців місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Досліджуючи принцип якості безоплатної правової допомоги, слід звернути

увагу на п. 2 ч. 1 ст. 26 закону України «Про безоплатну правову допомогу», згідно з яким адвокат, що надає безоплатну вторинну правову допомогу, зобов'язаний надавати її якісно та в необхідному обсязі [2]. У даному контексті погоджуємося з думкою Голови Ради адвокатів Одеської області Йосипа Бронз, який під час круглого столу «Практична співпраця між адвокатурою і державою заради якості правової допомоги» (22 вересня 2015 р.) сказав, що «необхідно постійно підвищувати кваліфікацію адвокатам, зокрема й тим, хто працює в системі безоплатної вторинної правової допомоги, а також на потребі перейняття досвіду молодими адвокатами від досвідчених практиків» [7].

Наприклад, 23 вересня 2015 р. в Києві був проведений круглий стіл «Практична співпраця між адвокатурою і державою заради якості правової допомоги», організований за ініціативи Всеукраїнської громадської організації «Об'єднання адвокатів, які надають безоплатну правову допомогу».

Аналогічні круглі столи для підвищення кваліфікації адвокатів у наданні якісної безоплатної правової допомоги проводилися в Києві (27–29 серпня 2018 р. «Навчання з підготовки тренерів у сфері земельних правовідносин»), Вінниці (27 травня 2017 р. «Про підвищення якості надання безоплатної вторинної правової допомоги»), Одесі (2 вересня 2015 р. «Практична співпраця між адвокатурою і державою заради якості правової допомоги»), Івано-Франківську (18 вересня 2015 р. «Практична співпраця між адвокатурою і державою заради якості правової допомоги»), Дніпропетровську (16 вересня 2015 р. «Посилення співпраці між органами адвокатського самоврядування та центрами з надання безоплатної правової допомоги»), Житомирі (18 вересня 2015 р. «Практична співпраця між адвокатурою і державою заради якості правової допомоги»), Хмельницькому (17 вересня 2015 р. «Практична співпраця між адвокатурою і державою заради якості правової допомоги»), Миколаєві (16 вересня 2015 р.) тощо.

Державна політика у сфері надання безоплатної правової допомоги ґрунтується

також на принципі гарантованого державного фінансування. Відповідно до ч. 1, 2 ст. 29 закону України «Про безоплатну правову допомогу» фінансування безоплатної первинної правової допомоги здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України на утримання відповідних органів виконавчої влади, місцевих бюджетів та інших джерел. Фінансування ж безоплатної вторинної правової допомоги здійснюється аналогічно за рахунок видатків Державного бюджету України [2].

Висновки і пропозиції. Таким чином, на нашу думку, можна зробити висновок, що ефективно, якісне забезпечення права людини на безоплатну правову допомогу в Україні залежить від відповідних факторів, таких як:

- оцінка якості надання безоплатної правової допомоги в Україні здійснюється суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги, громадянами, громадськими, міжнародними організаціями тощо (внутрішній контроль та зовнішня оцінка);

- співпраця команди системи безоплатної правової допомоги з органами державної влади, місцевого самоврядування, територіальними громадами, громадськими, міжнародними організаціями, благодійними фондами, волонтерами тощо у сфері надання безоплатної правової допомоги (інтеграція зусиль із зацікавленими сторонами в процесі реалізації місії та завдань, підходи до залучення різних стейкхолдерів до процесу стратегічного планування діяльності);

- засоби для постійного забезпечення якості (інформаційні матеріали, технічне, фінансове забезпечення системи безоплатної правової допомоги тощо);

- організація роботи онлайн-консультування, довідково-інформаційної on-line платформи типових правових консультацій системи безоплатної правової допомоги «WikiLegalAid» та ін.;

- звітування системи надання безоплатної правової допомоги за кількісними показниками;

- систематичне навчання працівників та адвокатів системи надання безоплатної вторинної правової допомоги;

- опитування рівня задоволення клієнтів послугами системи надання безо-

платної правової допомоги («Скринька відгуків» – анонімне опитування клієнтів, телефонне опитування клієнтів про рівень задоволеності правовими послугами адвоката та ін.);

- розвиток кращих практик адвокатів у наданні безоплатної правової допомоги клієнту; моніторинг якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги, що здійснюється Координаційним центром з надання правової допомоги та регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

- проведення комплексного національного дослідження у сфері надання безоплатної правової допомоги;

- впровадження стратегій підтримки вразливих груп населення (розуміння потреб клієнтів, забезпечення такого сервісу, аби кожен клієнт, який звертається до установи за безоплатною правовою допомогою, отримав відповіді на свої питання, необхідну допомогу);

- визначення та впровадження стратегічних пріоритетів для розвитку системи безоплатної правової допомоги (Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр.; Національна стратегія у сфері прав людини на період до 2020 р.; Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр.; Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду на період до 2020 р. та ін.).

Врахування вищезазначених факторів впливає на розвиток системи безоплатної правової допомоги в Україні та постійне вдосконалення її діяльності.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України. 1996. Ст. 59.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>
3. Питання розвитку довідково-інформаційної платформи правових консультацій WikiLegalAid: наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 09 листопада 2016 року № 190. URL: http://www.legalaid.gov.ua/images/legislation/nakaz_190.pdf

4. Офіційний веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги. URL: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/147-cherven-2017/2048-kliuchovi-rezultaty-ta-aktualni-pytannia-nadannia-bpd-v-ukraini-predstavleno-na-kolehii-min-iustu>
 5. Офіційний веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги. URL: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/119-veresen-2015/1508-vidkryto-vseukrainskyi-kontaktnyi-tsentr-systemy-bpd>
 6. Офіційний веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги. URL: <http://www.legalaid.gov.ua/ua/holovna/148-lypen-2017/2058-shcho-ukraintsi-znaiut-i-dumaiut-pro-pravaliudyny-doslidzhennia>
 7. Офіційний веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги. URL: <http://legalaid.gov.ua/ua/holovna/119-veresen-2015/1492-v-odesi-v-ramkakh-kruhloho-stolubhovoreno-praktychnu-spivpratsiu-mizh-advokaturou-i-derzhavoiu-zarady-iakosti-pravovoi-dopomohy>
 8. Офіційний веб-сайт Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Закарпатській області. URL: <http://zakarpattia.legalaid.gov.ua/ua/component/content/article/24-novyny/2079-pro-stratehichne-planuvannia-komunikatsiitazminu-komunikatsiinykh-vektoriv-systemy-bpd-ishlosia-pid-chas-treninhu-v-uzhhorodi.html>
-

Ришко М. И. Пути качественного и эффективного обеспечения права человека на бесплатную правовую помощь в Украине

Статья посвящена актуальным вопросам качественного и эффективного обеспечения права человека на бесплатную правовую помощь в Украине. Проанализированы положительные практики качественного и эффективного обеспечения права человека на бесплатную правовую помощь в Украине.

Ключевые слова: *обеспечение права человека на бесплатную правовую помощь, онлайн-консультирование, правопросветительская работа, справочно-информационная on-line платформа типичных правовых консультаций системы бесплатной правовой помощи «WikiLegalAid».*

Rishko M. Ways of quality and effective provision of the human right to free legal aid in Ukraine

The article is devoted to topical issues of qualitative and effective ensuring of the human right to free legal aid in Ukraine. Analyzed the positive practices of quality and effective provision of the human right to free legal aid in Ukraine.

Key words: *ensuring the human right to free legal aid, online counseling, law-education work, reference and information on-line platform of typical legal advice of the system free legal aid "WikiLegalAid".*